

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/30.01.2021.I.16.03. RAQAMLI ILMIY KENGASH

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

TURDIYEV ZOVIDJON RUSTAMOVICH

AHOLI IQTISODIY FAROVONLIGINI OSHIRISHNING
NAZARIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

08.00.01-“Iqtisodiyot nazariyasi”

IQTISODIYOT FANLARI BO‘YICHA FALSAFA DOKTORI (PhD) DISSERTATSIYASI
AVTOREFERATI

Toshkent – 2025

**Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati
mundarijasi**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)
по экономическим наукам**

**Content of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD)
on economical sciences**

Turdiyev Zoxidjon Rustamovich

Aholi iqtisodiy farovonligini oshirishning nazariy asoslarini takomillashtirish

Турдиев Зоҳиджон Рустамович

Совершенствование теоретических основ повышения экономического благосостояния населения

Turdiev Zokhidjan Rustamovich

Improving theoretical foundations for the economic prosperity of the population

E'lon qilingan ishlar ro'yxati

Список опубликованных работ

List of published works

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/30.01.2021.I.16.03. RAQAMLI ILMIY KENGASH

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

TURDIYEV ZOVIDJON RUSTAMOVICH

AHOLI IQTISODIY FAROVONLIGINI OSHIRISHNING
NAZARIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

08.00.01-“Iqtisodiyot nazariyasi”

IQTISODIYOT FANLARI BO‘YICHA FALSAFA DOKTORI (PhD) DISSERTATSIYASI
AVTOREFERATI

Toshkent – 2025

Falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi mavzusi Oliy attestatsiya komissiyasida B2025.1.PhD/Iqt4867 raqam bilan ro'yxatga olingan.

Dissertatsiya Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida bajarilgan.

Dissertatsiya avtoreferati uch tilda (o'zbek, rus, ingliz (rezyume)) Ilmiy kengash veb-sahifasida (www.tsue.uz) va "Ziyonet" Axborot ta'lim portalida (www.ziyonet.uz) joylashtirilgan.

Ilmiy maslahatchi:

Nabiyev Elshod G'aniyevich
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Rasmiy opponentlar:

Abdullayev Suyun Artikovich
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Muminov Nozim Gaffarovich
iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Yetakchi tashkilot:

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Dissertatsiya himoyasi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi DSc.03/30.01.2021.I.16.03. raqamli Ilmiy kengashning 2025-yil "____" _____ soat ____dagi majlisida bo'lib o'tadi. (Manzil: 100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy. Tel.: +99871-239-28-72; faks: +99871-239-43-51; e-mail: tsue@tsue.uz).

Dissertatsiya bilan Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Axborot-resurs markazida tanishish mumkin (____-raqami bilan ro'yxatga olingan). (Manzil: 100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy. Tel.: +99871-239-28-72, faks: +99871-239-43-51, e-mail: info@tsue.uz.).

Dissertatsiya avtoreferati 2025-yil "____" sentyabr kuni tarqatildi.
(2025-yil "____" _____dagi _____ — raqamli reyestr bayonnomasi).

S.K. Xudoyqulov

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash raisi, i.f.d., professor

B.E. Mamaraximov

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash ilmiy kotibi, i.f.n., professor

U.V. Gafurov

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash qoshidagi ilmiy seminar raisi, i.f.d., professor

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Hozirgi davrda dunyo mamlakatlari aholisining iqtisodiy farovonligiga oid tegishli ma'lumotlar turli manbalarda taqdim etib kelinmoqda. Jahon Banki guruhining 2024-yil yakunlari yuzasidan taqdim etgan hisobotida, xususan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Aholishunoslik bo'limi rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisi 8,14 milliard kishidan oshgan¹. Yer yuzi aholisining bunday sezilarli darajada jadal ortib borishi, jahon iqtisodiyotini rivojlanishiga hamda mamlakatlar aholisining iqtisodiy farovonligiga albatta o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi. Shu nuqtai nazardan O'zbekistonda aholining iqtisodiy farovonligiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganish, ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarning samaradorligini tahlil qilish, aholi iqtisodiy farovonligini oshirishga qaratilgan takliflarni ilmiy jihatdan asoslash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, aholi iqtisodiy farovonligini oshirish mamlakatlar rivojlanishining asosiy strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Dunyoda aholining turli ijtimoiy guruhlarini, xususan, moddiy yordamga muhtoj bo'lgan aholi qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga, ularga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish ta'minotining mexanizmlarini yanada takomillashtirishga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan jahonda iqtisodiy farovonlik bo'yicha so'nggi global tadqiqotlar, jumladan, iqtisodiy o'sishni ta'minlash, iqtisodiyotni yuksaltirish va aholi turmush darajasini yaxshilash, moliyaviy barqarorlikni saqlab turish kabi bir qator yo'nalishlarda doimiy ravishda ilmiy izlanishlar davom ettirilmoqda². Jahon bozori mamlakatlardan erkin raqobatga kirishishni talab etayotgan bir vaqtda dunyoning ko'pchilik mamlakatlari iqtisodiy inqirozga duch kelmoqda. Bunday global raqobat sharoiti har bir mamlakatdan o'zining kompleks chora-tadbirlarini ishlab chiqishni talab etadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va demografik rivojlanishida dunyo hamjamiyatining e'tiboriga loyiq katta natijalarga erishildi. Xususan, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasiga tayanilgan holda "inson qadri uchun" tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirish³ yuzasidan izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning pirovard maqsadi vatanimiz iqtisodiyotini rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti qatoridan o'rin olishi va ular darajasidagi aholining iqtisodiy farovonligiga erishishidir. Ammo, aholining iqtisodiy farovonligini oshirishda erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda hal etilishi lozim bo'lgan muammolar ham mavjud. Ushbu yechimini kutayotgan muammolar

¹ <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>.

² https://uz.wikipedia.org/wiki/Iqtisodiy_hamkorlik_va_taraqqiyot_tashkiloti.

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son farmoni.

qatoriga mamlakat aholisining kambagʻallik darajasini past emasligi, mehnatga layoqatli aholi oʻrtasida ishsizlikning mavjudligi, inflyatsiya darajasini saqlanib qolayotganligini kabi bir qator omillarni qoʻshish mumkin. Jahon iqtisodiyotiga globallashtirish sharoitida Oʻzbekistonda aholining iqtisodiy farovonligini oshirish jarayonini iqtisodiy-statistik tadqiq etish, unga taʼsir etuvchi omillarni baholash dolzarb masala hisoblanadi.

Dissertatsiya ishi Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-dekabrda qabul qilingan “Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini taʼminlash va kambagʻallikni qisqartirish boʻyicha davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlari toʻgʻrisida”gi PF–29-son farmoni, 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF–60-son farmoni, 2023-yil 11-sentyabrdagi ““Oʻzbekiston – 2030” strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF–158-son farmoni, 2020-yil 11-avgustdagi “Kambagʻal va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga oʻqitishga qaratilgan hamda aholi bandligini taʼminlashga oid qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi PQ–4804-son qarori, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 15-martdagi “Mahallabay ishlashga masʼul boʻlgan shaxslar faoliyatini va hamkorligini samarali taʼminlash hamda “Mahalla yettiligi” faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 137-son qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining ustuvor yoʻnalishlariga mosligi. Ushbu dissertatsiya tadqiqot ishi respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. “Demokratik va huquqiy jamiyatni maʼnaviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish” ustuvor yoʻnalishlariga muvofiq bajarilgan.

Muammoning oʻrganilganlik darajasi. Turmush farovonligi masalasining dolzarbligi uni tahlil etishga koʻpgina olimlar, mutaxassislar va xalqaro tashkilotlar diqqatini oʻziga qaratdi.

Bozor iqtisodiyotidagi farovonlikni u yoki bu darajada koʻpgina xorij olimlari tahlil etib kelishgan. Bu muammoni daromadlar va isteʼmol nuqtai nazaridan A.Smit, D.Rikardo, A.Marshall, M.Keyns, F.Xayek, G.Sidjvik, K.Viksell, L.Valras kabi olimlar tadqiq etishdi⁴. Uni maxsus oʻrgangan Gʻarb olimlari sirasiga Dj.B.Klark, A.Pigu, V.Paretolarni kiritish mumkin⁵. Ularning asarlarida real daromadlar mohiyati, ularning oʻsish omillari, daromadlardagi tengsizlik, aholi isteʼmoli, uning tarkibi kabi masalalar koʻrib chiqilgan. Mazkur olimlar turmush darajasini tahlil etishning metodologik tamoyillarini ishlab chiqishdi. Hozirgi zamon “Ekonomiks”lari mualliflari P.Samuelsan, K.Makkonnell, S.Bryu kabi olimlar

⁴ Смит А. “Исследование о природе и причинах богатства народов”. – М.: Эксмо, 2009; Риккардо Д. “Начала политической экономии и налогового обложения: избранное.” – М.: Эксмо, 2009; Маршалл А. “Основы экономической науки” – М.: Эксмо. 2008; Кейнс Дж.М. “Общая теория занятости, процента и денег. Избранное” – М.: Эксмо. 2009; Майнбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли, от пророков до профессоров. – М.: 1996; Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. – М.: 1994.

⁵ Кларк Д.Б. Распределение богатства. – М.: 1992; Майнбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли, от пророков до профессоров. – М.: 1996.

asarlarida esa, aholi daromadlarining shakllari, ularning nisbati, daromadlar tabaqalanishi va aholi farovonligi masalalari yoritiladi⁶.

MDH olimlaridan aholi farovonligiga doir masalalarni V.Mayer, N.Volgin, R.Odegov, V.Jerebin, A.Romanov va boshqa olimlar o'rganishgan⁷.

O'zbekiston olimlari qalamiga mansub ishlarda, aholi daromadlari, uning turlari asosan umumiy tarzda ko'rib chiqilgan. Bu boradagi tadqiqot ishlari A.V.Vahobov, R.R.Hasanov, U.S.Yuldasheva, S.L.Alibekova, B.B.Ahmedov, R.F.Jumanova, M.K.Abdullayev, O.X.Mahmudovlar tomonidan amalga oshirilgan bo'lib⁸, ularda aholi farovonligi masalasi chuqur tahlil etilgan, aholi daromadlarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, shakllanish mexanizmlari, bozor va nobozor daromadlarning farqlanishi, ular nisbatining o'zgarishi, aholi farovonligiga ta'siri hamda kambag'allik muammolari, O'zbekiston aholisi pul daromadlarining turlari, aholi iste'mol xarajatlarining tarkibi, aholi turmush darajasi ko'rsatkichlari, oilalarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va farovonligini oshirishning metodologik masalalari tadqiq etilgan. Jumladan:

A.V.Vahobovning monografiyasida⁹ ijtimoiy fondlarning mohiyati, tarkibiy tuzilishi, shakllanishi va aholi farovonligini oshirishdagi roli chuqur tahlil etilgan. R.R.Hasanovning monografiyasida¹⁰ aholi daromadlarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, shakllanish mexanizmlari, bozor va nobozor daromadlarining farqlanishi, ular nisbatining o'zgarishi, aholi farovonligiga ta'siri hamda kambag'allik muammolari tahlil etilgan. U.S.Yuldashevaning nomzodlik dissertatsiyasida¹¹ daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash mexanizmlari tahlil etilgan. S.L.Alibekovanning nomzodlik dissertatsiyasida¹² O'zbekiston aholisi pul daromadlarining turlari, aholi iste'mol xarajatlarining tarkibi o'rganilgan. B.B.Ahmedovning nomzodlik dissertatsiyasida¹³ ham O'zbekiston aholisi pul daromadlarining turlari, mulkiy farqlari, tarkibiy tuzilishi va uni oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan. R.F.Jumanova dissertatsiyasida¹⁴ aholi turmush darajasi kategoriya sifatida, uning modellari va ko'rsatkichlari, daromadlardagi tengsizlik masalalari

⁶ Самуэльсон П. Экономика. Т.2. – М.: “АЛГОН” ВНИИСИ, 1992; Макконнелл К., Брю С. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. Т.2. – М.: 1992.

⁷ Майер Ф.В. Уровень жизни населения СССР. – М.: Экономика, 1987; Волгин Н.А., Одегов Ю.Г. Экономика труда (социально-трудовые отношения). – М.: Экзамен, 2003; Жеребин В.М., Романов А.Н. Уровен жизни населения. – М.: ЮНИТИ. 2002.

⁸ Vahobov A.V. Bozor munosabatlari tizimidagi ijtimoiy fondlar. – T.: Sharq, 2003; Xasanov R.R. Bozor munosabatlari: mohiyati, tarkibiy tuzilishi va tabaqalanishi. – T.: 2004; Yuldasheva U.S. Iqtisodiyotning transformatsiyalanishi jarayonida aholi daromadlarining shakllanishi va taqsimlanishi: i.f.n. dis. avtoref. – T.: 2001; Алибекова С.Л. Формирование и факторы роста уровня жизни населения Узбекистана: автореф. дис., к.э.н. – T.: 2003; Ахмедов Б.Б. Денежные доходы и расходы населения Республики Узбекистан в условиях переходной экономики: автореф. дис., к.э.н. – T.: 2002; Djumanova R.F. Aholi turmush darajasi: ko'rsatkichlari va uni oshirish yo'llari: i.f.n. dis. avtoref. – T.: 2008; Abdullayeva M.K. Ijtimoiy himoya va uni tartibga solishni takomillashtirish yo'nalishlari. i.f.n. dis. avtoref. – T.: 2008; Mahmudov O.X. Oilalarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashning metodologik asoslari. DSc dis. avtoref. – T.: 2022.

⁹ Vahobov A.V. Bozor munosabatlari tizimidagi ijtimoiy fondlar. – T.: Sharq, 2003: 320-B.

¹⁰ Xasanov R.R. Bozor munosabatlari: mohiyati, tarkibiy tuzilishi va tabaqalanishi. – T.: 2004: 192-B.

¹¹ Yuldasheva U.S. Iqtisodiyotning transformatsiyalanishi jarayonida aholi daromadlarining shakllanishi va taqsimlanishi: i.f.n. dis. avtoref. – T.: 2001: 21-B.

¹² Алибекова С.Л. Формирование и факторы роста уровня жизни населения Узбекистана: автореф. дис., к.э.н. – T.: 2003: С. 24.

¹³ Ахмедов Б.Б. Денежные доходы и расходы населения Республики Узбекистан в условиях переходной экономики: автореф. дис., к.э.н. – T.: 2002: С. 21.

¹⁴ Djumanova R.F. Aholi turmush darajasi: ko'rsatkichlari va uni oshirish yo'llari: i.f.n. dis. avtoref. – T.: 2008: 26-B.

nazariy jihatdan baholangan. M.K.Abdullayevaning nomzodlik ishida¹⁵ ijtimoiy himoyaning mohiyati, modellari tahlil etilgan, uni ta'minlashda mikro kreditning roli ochib berilgan. O.X.Mahmudovning doktorlik ishida¹⁶ oilalarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va farovonligini oshirishning metodologik masalalari tadqiq etilgan.

Yuqorida qayd etilgan dissertatsiyalarda aholi farovonligi masalasi nominal daromadlar tahlili asosida yoritilgan bo'lib, ularda real daromadlarni tahlil etishga jiddiy e'tibor berilmagan, farovonlikning aniq omillari va kelajakdagi o'sish imkoniyatlari chuqur ko'rib chiqilmagan.

Dissertatsiya tadqiqotning dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejaları bilan bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining ilmiy-tadqiqot ishlari rejasi doirasida bajarilgan.

Tadqiqot maqsadi. Yangi O'zbekiston sharoitida aholi iqtisodiy farovonligini izchil oshirishning nazariy asoslarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: Qo'yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

aholi iqtisodiy farovonligi tushunchasining nazariy asoslarini ilmiy jihatdan tadqiq qilish;

aholining umumiy daromadlariga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish;

xorijiy mamlakatlarning aholi iqtisodiy farovonligini oshirishdagi tajribasini o'rganish;

aholi iqtisodiy farovonligini oshirishda ijtimoiy sohalarning ta'sirini ko'rib chiqish;

o'rta istiqbolda O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligini qay darajada o'zgarishi yuzasidan prognoz ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekiston aholisining iqtisodiy farovonligini oshirishga xizmat qiluvchi sohalar olingan.

Tadqiqot predmeti bo'lib aholi iqtisodiy farovonligini oshirish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar hisoblanadi.

Tadqiqot usullari. Tadqiqot ishini bajarishda ilmiy mushohada, statistik guruhlash, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, ilmiy mantiqiy umumlashtirish, ekonometrik tahlil hamda prognozlashtirish usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, "aholi iqtisodiy farovonligi" tushunchasi klassik iqtisodiy maktabning farovonlik darajasini bozor mexanizmi va erkin raqobat ta'minlashi, marjinalistik maktabning farovonlikni asosiy o'lchovi sifatida resurslarni samarali taqsimlanishi, keynscha maktabning ish bilan ta'minlanganlik va davlatning iqtisodiyotdagi roli kabi qarashlarini uyg'unlashtirgan holda ekologik

¹⁵ Abdullayeva M.K. Ijtimoiy himoya va uni tartibga solishni takomillashtirish yo'nalishlari. i.f.n. dis. avtoref. – T.: 2008: 23-B.

¹⁶ Mahmudov O.X. Oilalarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashning metodologik asoslari. DSc dis. avtoref. – T.: 2022: 32-B.

barqarorlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nuqtai nazaridan takomillashtirilgan;

nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, aholi farovonligini oshirishga bandlik darajasining ta'sir jihatlarini hisobga olgan holda mahallalarda oilaviy tadbirkorlik va aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, shuningdek yoshlar va xotin-qizlarning daromad keltiruvchi ishlarda bandligini ta'minlash uchun imtiyozli kreditlar ajratish taklifi asoslangan;

tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga tadbirkorlik subyekti sifatida davlat ro'yxatidan o'tgandan so'ng dastlabki uch oy mobaynida olingan bino va inshootning ijara to'lovini to'lash uchun aholini tadbirkorlikka jalb qilish jamg'armasi mablag'lari hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining 10 baravarigacha miqdorda subsidiya ajratish taklifi asoslangan;

O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligi darajasiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsion-regression bog'liqlikning ekonometrik modeli asosida farovonlik darajasining 2030-yilga qadar prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan.

Tadqiqotning amaliy natijalari quyidagilardan iborat:

nazariy tadqiqotlar asosida uslubiy yondashuvga ko'ra, "aholi iqtisodiy farovonligi" tushunchasi ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nuqtai nazaridan takomillashtirilgan;

aholi iqtisodiy farovonligini oshirish maqsadida davlatning yangi ish o'rinlarini yaratgan tadbirkorlarga imtiyozli kreditlar ajratilishi yuzasidan keng ko'lamli moliyaviy dasturlarini yanada jadallashtirish borasida imtiyozli kreditlar ajratish talablarini yengillashtirish taklifi ishlab chiqilgan;

aholining jon boshiga umumiy daromadlariga ta'sir etuvchi omillarni ekonometrik model asosida baholash bo'yicha tahlillar amalga oshirilgan;

ishsiz aholini ish bilan ta'minlashga qaratilgan davlatning bandlik siyosatini yanada jadallashtirish yuzasidan tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga subsidiyalar ajratish taklifi asoslangan;

iqtisodiy farovonlikni oshirishga qaratilgan makroiqtisodiy darajadagi takliflar ishlab chiqilgan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi. Tadqiqot ishini tayyorlashda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Jahon Banki, O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlaridan foydalanilganligi, ishda qo'llanilgan yondashuv va usullarning maqsadga muvofiqligi va ilmiy asoslanganligi, keltirilgan xulosa, taklif va tavsiyalarning O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi tomonidan joriy qilinganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati.

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati aholi farovonligini yuksaltirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishda foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundan iboratki, ishlab chiqilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalardan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot dasturlarini ishlab chiqishda, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida "Iqtisodiy nazariya", "Yashil iqtisodiyot" fanlarini takomillashtirish bo'yicha darsliklar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarning joriy qilinishi. Aholi iqtisodiy farovonligini oshirish bo'yicha ishlab chiqilgan ilmiy taklif va tavsiyalar asosida:

nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, "aholi iqtisodiy farovonligi" tushunchasi klassik iqtisodiy maktabning farovonlik darajasini bozor mexanizmi va erkin raqobat ta'minlashi, marjinalistik maktabning farovonlikni asosiy o'lchovi sifatida resurslarni samarali taqsimlanishi, keynscha maktabning ish bilan ta'minlanganlik va davlatning iqtisodiyotdagi roli kabi qarashlarini uyg'unlashtirgan holda ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nuqtayi nazaridan berilgan taklifidan 7230103-Makroiqtisodiyot hamda 70310301-Mintaqaviy iqtisodiyot magistratura mutaxassisliklarida o'qitiladigan "Yashil iqtisodiyot" fanidan darslik hamda o'quv dasturini tayyorlashda foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazining 2025-yil 25-iyuldagi 02/01-01-298-son ma'lumotnomasi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektorining 2024-yil 27-dekabrda 448-sonli buyrug'i). Ushbu taklifning amaliyotga joriy etilishi iqtisodiyot nazariyasini ilmiy-nazariy jihatdan boyitishga hamda 7230103-Makroiqtisodiyot, 70310301-Mintaqaviy iqtisodiyot magistratura mutaxassisliklari bo'yicha tahsil olayotgan magistrlar va shuningdek, ilmiy tadqiqotchilarda "aholi iqtisodiy farovonligi" tushunchasining iqtisodiy mazmuniga oid bilim va ko'nikmalarining rivojlanishiga hissa qo'shgan;

nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, aholi farovonligini oshirishga bandlik darajasining ta'sir jihatlarini hisobga olgan holda mahallalarda oilaviy tadbirkorlik va aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, shuningdek yoshlar va xotin-qizlarning daromad keltiruvchi ishlarda bandligini ta'minlash uchun imtiyozli kreditlar ajratish taklifi 7230103-Makroiqtisodiyot hamda 70310301-Mintaqaviy iqtisodiyot magistratura mutaxassisliklarida o'qitiladigan "Yashil iqtisodiyot" fanidan darslik va o'quv dasturini tayyorlashda hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2023-yil 31-yanvardagi PQ-39-son "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashni yangi bosqichga olib chiqishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarorida o'z aksini topgan (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektorining 2024-yil 27-dekabrda 448-sonli buyrug'i, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2025-yil 10-yanvardagi 14-son ma'lumotnomasi asosida amaliyotga joriy etilgan). Mazkur ilmiy taklifni amaliyotga joriy etilishi natijasida mahallalarda oilaviy tadbirkorlik va aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy mazmuniga oid bilim va ko'nikmalarining rivojlanishiga hissa qo'shgan hamda mamlakatimizda davlat tomonidan tegishli tartibda garovsiz kreditlar ajratish amaliyoti yo'lga qo'yilgan;

tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga tadbirkorlik subyekti sifatida davlat ro'yxatidan o'tgandan so'ng dastlabki uch oy mobaynida olingan bino va inshootning ijara to'lovini to'lash uchun aholini tadbirkorlikka jalb qilish jamg'armasi mablag'lari hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining 10 baravarigacha miqdorda subsidiya ajratish taklifi O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan qabul qilinib amaliyotga joriy etildi (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2025-yil 10-yanvardagi 14-son ma'lumotnomasi). Mazkur taklifning amaliyotga joriy etilishi natijasida shaxslarning resurslardan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi Subsidiyalar portali (www.subsidiya.mf.uz)da ishsiz, kam ta'minlangan oilalar a'zolari, tashqi mehnat migratsiyasidan qaytib kelgan shaxslarga qishloq xo'jaligi kooperativlari ustav fondiga ulush sifatida kiritish rukni qo'shib, aholini tadbirkorlikka jalb qilish imkoniyatlari oshgan;

O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligi darajasiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsion-regression bog'liqlikning ekonometrik modeli asosida farovonlik darajasining 2030-yilga qadar prognoz ko'rsatkichlaridan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmonini ishlab chiqishda foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi 2025-yil 10-yanvardagi 14-son ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy taklifni amaliyotga joriy etilishi natijasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-158-sonli Farmonining barqaror iqtisodiy o'sish orqali aholi farovonligini ta'minlash bo'limida "2030-yilga qadar iqtisodiyot hajmini 2 barobar oshirish va daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar qatoriga kirish" vazifasi sifatida o'z aksini topgan.

Tadqiqot natijalarining aprobatsiyasi. Dissertatsiyaning asosiy g'oyalari va xulosalari 2 ta xalqaro va 6 ta respublika ilmiy-amaliy konferensiyalarida muhokama qilingan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Dissertatsiyaning asosiy ilmiy natijalari dissertant e'lon qilgan 15 ta ilmiy ishda, jumladan, 7 ta respublika va 1 ta xorijiy ilmiy jurnallarda chop etilgan ilmiy maqolalarda o'z ifodasini topgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya tarkibi kirish, uchta bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan tashkil topgan. Dissertatsiyaning umumiy hajmi 150 betni (ilovalar 13 betni) tashkil etib, 24 ta jadval, 18 ta rasmdan iborat.

DISSERTATSIYANING ASOSIY MAZMUNI

Dissertatsiyaning **kirish** qismida dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati, uning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi asoslab berilgan. Unda muammoning o'rganilganlik darajasi, dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejaları bilan bog'liqligi, tadqiqotning maqsadi hamda vazifalari bayon etilgan. Tadqiqotning obyektı, predmeti, usullari, ilmiy yangiligi aniq ifodalab berilgan.

Tadqiqotning amaliy natijalari, natijalarning ishonchliligi, ularni ilmiy va amaliy ahamiyati, natijalarning joriy qilinishi, aprobatsiyasi hamda e'lon qilinganligi, dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi yuzasidan asosli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Dissertatsiyaning **“Aholi iqtisodiy farovonligi va uning darajasini baholashning nazariy-uslubiy asoslari” deb nomlangan birinchi bobida** tadqiqotning ilmiy-nazariy, metodologik jihatlari tadqiq etilgan, jumladan, aholi iqtisodiy farovonligi to'g'risidagi nazariyalarning mazmuni va asosiy g'oyalari, farovonlikka ham bozor mexanizmi, ham davlatning iqtisodiyotdagi roli orqali erishilishini, farovonlikning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari, aholi iqtisodiy farovonligini oshirishda nominal va real daromadlarning roli bayon etilgan, aholi iqtisodiy farovonligi to'g'risidagi nazariy qarashlar tahliliga asoslanib, aholi iqtisodiy farovonligi tushunchasiga mualliflik ta'rifi keltirilgan, aholi iqtisodiy farovonligi darajasini baholashning uslubiy masalalari o'rganilgan.

Turli xalqaro iqtisodiy tashkilotlar tahlillariga ko'ra, xususan, Jahon banki tadqiqotlarining yillik hisobotlarida inson taraqqiyoti indekslariga qarab mamlakatlardagi farovonlikka baho beriladi. Butun dunyoda aholi farovonligi va uni yuksaltirish taraqqiyotning bosh masalasi sifatida qaralib kelinadi. Ma'lumki, aholi iqtisodiy farovonligi iqtisodiyot nazariyasi fan sifatida shakllangan davrdan boshlab hozirga qadar u yoki bu darajada o'rganilib kelingan. Iqtisodiy boylik aholi farovonligining asosiy manbai sifatida baholangan. Hozirgi nazariy tahlillarga tayanib, iqtisodchi olimlar va dunyodagi turli xalqaro ilmiy, statistik tashkilotlar farovonlikning ikkita jihati borligini, bular aholining iqtisodiy farovonligi hamda aholining ijtimoiy farovonligi ekanligini qayd etishadi. Iqtisodiy farovonlik aholi iste'molining hajmi, tarkibi va uning jamg'arishi bilan tavsiflansa, ijtimoiy farovonlik aholining hayot kechirish sharoitining qulayligini bildiradi.

Aholi iqtisodiy farovonligi xususidagi nazariy qarashlar to'plangan boy nazariy merosga tayanadi, biroq keyingi vaqtda yuz bergan ko'plab keng ko'lamlı doimiy o'zgarishlarni umumlashtirib, ularga aniqlik va yangiliklar kiritiladi.

Aholi farovonligi to'g'risidagi bildirilgan ilmiy nazariy qarashlar tahliliga asoslanib, aholi iqtisodiy farovonligi tushunchasiga mualliflik ta'rifimizni keltirib o'tamiz.

Olib borgan ilmiy izlanishlarimiz natijasida “aholi iqtisodiy farovonligi” tushunchasini ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nuqtai nazaridan takomillashtirish taklif etilgan.

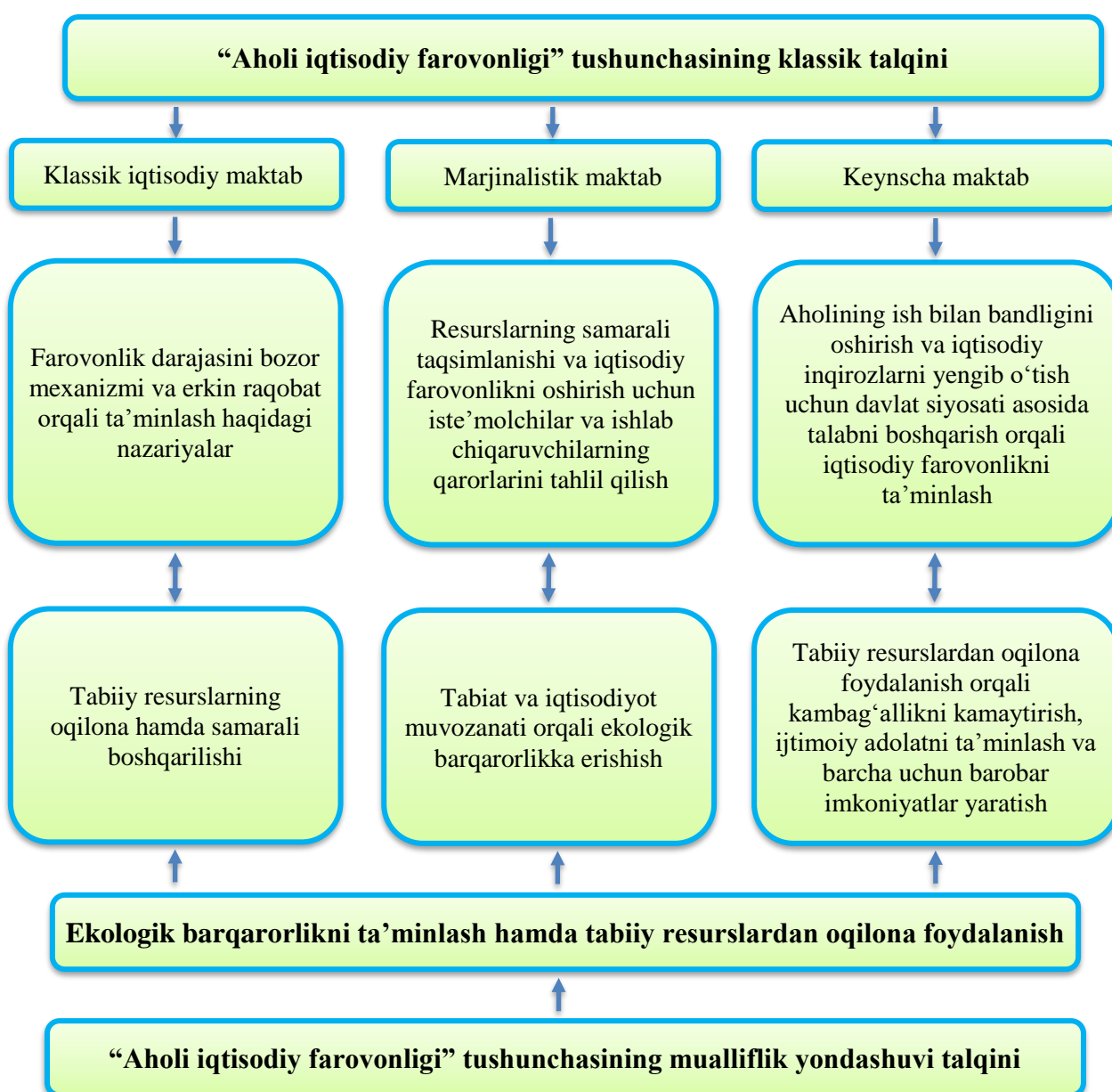
Bizning fikrimizcha, nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, “aholi iqtisodiy farovonligi” bu klassik iqtisodiy maktabning farovonlik darajasini bozor mexanizmi va erkin raqobat ta'minlashi, marjinalistik maktabning farovonlikni asosiy o'lchovi sifatida resurslarni samarali taqsimlanishi, keynscha maktabning ish bilan ta'minlanganlik va davlatning iqtisodiyotdagi roli kabi qarashlarini uyg'unlashtirgan holda ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishdir.

Bizningcha, aholi iqtisodiy farovonligi birinchi navbatda, aholining yuqori daromadlarga ega bo'lishi, mamlakatdagi kambag'allik darajasining past ko'rsatkichlarda bo'lishi, ish o'rinlarining barqarorligini saqlanishi hamda jamiyatning umumiy boyligi kabi bir nechta omillarga bog'liq bo'ladi. Shuningdek,

bu tushuncha iqtisodiy siyosat, inflyatsiya darajasi, investitsiyalar va resurslarning samarali taqsimlanishiga ham bog‘liqdir. Jamiyatdagi ekologik barqarorlik va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish iqtisodiy farovonlikning muhim va ajralmas qismi hisoblanadi.

Atrof-muhitni imkon qadar asl holida saqlab qolish, eng asosiysi unga zarar yetkazmasdan izchil rivojlanish, shubhasiz ekologik barqarorlikni ta’minlaydi. Atrof-muhitning ifloslanib borishi hamda tabiiy resurslarning ortiqcha isrof qilinishi aholining sog‘lig‘iga bevosita salbiy ta’sir ko‘rsatadi, bu esa o‘z navbatida iqtisodiy farovonlikka to‘g‘ridan-to‘g‘ri ziyon keltiradi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqib, “aholi iqtisodiy farovonligi” tushunchasini ekologik barqarorlikni ta’minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nuqtai nazaridan takomillashtirish quyidagi rasm orqali ifodalangan.

1-rasm. “Aholi iqtisodiy farovonligi” tushunchasining zamonaviy talqini¹⁷

¹⁷ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Dissertatsiyaning “**Aholi iqtisodiy farovonligini belgilovchi omillar**” deb nomlangan **ikkinchi bobida** daromadlar taqsimotining aholi iqtisodiy farovonligiga ta’siri tahlil qilingan, bozor va nobozor daromadlar resurslarga qarab va ijtimoiy zarurat tufayli taqsimlash qonunining bosqichlari ko‘rib chiqilgan, aholi iqtisodiy farovonligini oshirishda davlatning roli ochib berilgan, ijtimoiy sohalarni rivojlantirish orqali aholi iqtisodiy farovonligini ta’minlash o‘rganilgan, aholi daromadlariga ta’sir qiluvchi omillar o‘rtasidagi korrelyatsion-regression bog‘liqlikni ekonometrik modellar asosida tahlili amalga oshirilgan. Aholi farovonligini oshirishga bandlik darajasining ta’sir jihatlari hisobga olingan, tadbirkorlik va aholining biznes tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash uchun imtiyozli kreditlar ajratish taklifi hamda tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga subsidiyalar ajratish taklifi asoslangan.

Iqtisodiy farovonlikning resurslari ishlab chiqarishga bog‘liq bo‘lsada, ular yaratilgan tovar va xizmatlarning taqsimlanishi natijasida shakllanadi. Bozor iqtisodiyotining o‘ziga xos taqsimot qonuni mavjud bo‘lib, unga asosan iqtisodiyotning har bir subyekti o‘ziga tegishli resurslarning miqdori, sifati va ishlatilish samaradorligiga binoan yaratilgan tovar va xizmatlarning bozor qiymatining bir qismini o‘zining daromadi sifatida o‘zlashtiradi.

Aytilgan bozor taqsimoti qonuni ta’sirida bozor daromatlari shakllanadi. Biroq hozirgi aralash iqtisodiyotda bozor munosabatlari ustuvor bo‘lgani bilan birgalikda nobozor munosabatlar ham mavjudki, bular resurslarni hisobga olmagan holda, daromatlarni qisman taqsimlanishiga olib keladi.

Daromadlar resurslarga qarab va ijtimoiy zarurat tufayli taqsimlash qonuni ta’sirida shakllanadi. Bu qonunlar daromatlarni taqsimlashga ko‘p bosqichli xarakter beradi.

Birinchi bosqich dastlabki bo‘lib, bu yerda yalpi mahsulot qiymati ishlab chiqarishda qatnashgan resurslarning egalari, ya’ni ishchilar, tadbirkorlar, yer egalari, pul egalari o‘rtasida taqsimlanadi. Natijada ular ish haqi, foyda, renta va foiz shaklidagi daromadga ega bo‘ladilar. Bular birlamchi va asosiy daromadlar hisoblanadi.

Ikkinchi bosqichda asosiy daromadlar ularning egasi bilan davlat o‘rtasida taqsimlanadi, natijada bu daromadda majburiy tarzda undirilgan soliqlar va boshqa to‘lovlar davlatning daromadiga aylanadi.

Uchinchi bosqichda davlat daromatlari taqsimlanib, davlat tizimida band bo‘lgan, ya’ni byudjet tashkilotlarida ishlovchi ishchi va xizmatchilar daromadi shakllanadi, bular birinchi darajali hosila daromadlar hisoblanadi. Ammo bu daromaddan undirilgan soliqlar yana qaytadan davlat daromadiga aylanadi. Byudjetga va undan tashqari fondlarga o‘tkazilgan daromatlarni fiskal daromadlar deb aytish mumkin.

To‘rtinchi bosqichdagi taqsimlash birinchi darajali hosila daromadlarining egalari bilan nodavlat-notijorat tashkilotlari o‘rtasida bo‘ladi. Uning natijasida shu tashkilotlarning daromadi paydo bo‘lib, bu ikkinchi darajali hosila daromatlarni tashkil etadi.

Beshinchi bosqichda barcha iqtisodiyot subyektlari o‘z daromadlarini o‘zi taqsimlaydi. Bu taqsimlashning yakuniy bosqichi bo‘lib, bundan so‘ng daromadlar iste‘mol yoki jamg‘arish uchun yuboriladi.

Xulosa qilib aytganda bozor tizimidagi taqsimlash ko‘p bosqichli bo‘lib, uning natijasida aholining asosiy va hosila, shuningdek bozor hamda nobozor daromadlari yuzaga keladiki, bular farovonlikning aniq manbai hisoblanadi.

O‘zbekistonda yuzaga kelgan erkin bozor tizimi daromadlarning diversifikatsiyasini, ya’ni yangi turlarini ro‘yobga chiqaradi. Bular jumlasiga tadbirkorlikdan olinadigan daromadlar, uning ko‘rinishlaridan biri bo‘lgan yakka mehnat faoliyati natijasida ishlab topilgan daromadlar hamda mulkiy daromadlar kiradi.

Yakka farovonlik darajasini oxir-oqibatda har bir kishining iste‘moli belgilaydi, bu esa mamlakatlar aholisining jon boshiga hisoblangan daromadlariga bog‘liq. Mamlakatda ishlab chiqarish qanchalik ko‘p bo‘lsa, pul daromadlari shunchalik ko‘p bo‘ladi. Ammo aholining iqtisodiy farovonligi ortishi uchun yalpi daromadlar hajmi aholi soniga nisbatan jadalroq o‘shishi zarur. Buni dunyo mamlakatlari amaliyoti tasdiqlaydi (1-jadval).

1-jadval

Dunyo miqyosida aholi jon boshiga hisoblangan daromadlarning o‘zgarishi¹⁸

T/r	Ko‘rsatkichlar %	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	Yalpi milliy daromad hajmining o‘shishi	3,2	2,7	2,0	-4,4	6,7	3,2	2,6
2	Jon boshiga hisoblangan daromad hajmining o‘shishi	3,0	1,0	1,0	-5,0	4,0	2,7	2,2
3	Aholi sonining o‘shishi	1,0	1,2	1,0	1,0	0,8	0,9	0,9

Jahonning yalpi milliy daromadi hajmi jahon aholisining sonini o‘shishiga nisbatan yil sayin jadalroq o‘shib borganligi sababli jon boshiga hisoblangan o‘rtacha aholi daromadlari ham ortib borgan. Biroq, iqtisodi rivojlangan mamlakatlarda aholining g‘oyat sekin o‘shishi iqtisodiy o‘shish sharoitida jon boshiga hisoblangan o‘rtacha aholi daromadlarining tez o‘shishiga olib keladi. Aksincha, iqtisodi zaif mamlakatlarda aholining tez o‘shishi jon boshiga hisoblangan o‘rtacha aholi daromadlarining ko‘payishini sekinlashtiradi.

Mamlakat aholisi sonining iqtisodiyoti bilan muqobilligini o‘sha mamlakatdagi iqtisodiy vaziyatga nisbatan baholash to‘g‘ri bo‘ladi. Aholining soni va uning tarkibi daromadlarga ta’sir etadi, lekin bu farovonlikni belgilovchi asosiy omil emas, chunki asosiy omil bu ishlab chiqarish salohiyati bo‘lib, daromadlar eng avval shunga bog‘liqdir.

O‘zbekistonda davlatning iqtisodiy siyosatini ikkita e’tiborli jihati bor.

¹⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.MKTP.KD.ZG>. Jahon Bankining rasmiy ma’lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

1. Davlat asosiy islohotchi sifatida bozor islohotlariga boshchilik qildi, uning rahbarligida bozor iqtisodiyotiga asos solindi. Natijada bozor mexanizmi yuzaga keldiki, bu farovonlikka xizmat qiladi.

2. Davlat yangidan shakllangan iqtisodiyotni o'z holiga tashlab qo'ymay, uni tartiblab turish chora-tadbirlarini izchillik bilan amalga oshirdi. Natijada iqtisodiyot barqaror va jadallashib o'sib bordi. Bu bilan farovonlikni o'sishi uchun asos yaratildi.

Bu shundan darak beradiki, davlat iqtisodiyotni o'sib borishini ta'minlash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratib bergani holda, aholi iqtisodiy farovonligini ortib borishiga hissa qo'shadi. Bu davlatning farovonlikni ta'minlashdagi bilvosita ishtiroki hisoblanadi.

Davlat barcha choralari bilan yangi ish o'rinlari yaratilishini rag'batlantiradi, yangi ish o'rinlarini yaratgan tadbirkorlarga imtiyozli kreditlar ajratilishi yuzasidan keng ko'lamli moliyaviy dasturlarni amalga oshiradi.

Respublikamizdagi tijorat banklari tomonidan ajratilgan jami kreditlar miqdori 2020-yil 127 207,5 mlrd. so'mni tashkil etgan bo'lib, bu tijorat banklarining jami 366 121,1 mlrd. so'mlik aktivlarini 34,7 foizini tashkil etgan. 2024-yilga kelib ajratilgan jami kreditlar miqdori 287 181,5 mlrd. so'mni tashkil etgani holda bu tijorat banklarining jami 769 330,4 mlrd. so'mlik aktivlarini 37,3 foizini tashkil etgan.

2-jadval

Tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlar, mlrd. so'm¹⁹

Davr	Hammasi	Ajratilgan kreditlar						
		milliy valyutada				chet el valyutasida		
		jami	yuridik shaxslarga	yakka tartibdagi tadbirkorga	jismoniy shaxslarga	jami	yuridik shaxslarga	yakka tartibdagi tadbirkorga
2020-yil	127207,5	79040,6	48010,0	2564,0	28466,6	48167,0	48064,8	102,1
2021-yil	166673,5	102258,6	58637,8	3099,9	40520,9	64415,0	64161,7	253,3
2022-yil	203126,6	132662,3	64324,4	3049,4	65288,5	70464,3	69804,2	660,2
2023-yil	251401,5	173498,9	69353,8	3910,4	100234,8	77902,6	75830,5	2072,2
2024-yil	287181,5	193262,9	80031,0	8556,9	104675,0	93918,6	89462,6	4456,1

Respublikamizdagi tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlarning eng ko'p qismi yuridik shaxslarga, undan keyin esa jismoniy shaxslarga hamda yakka tartibdagi tadbirkorlarga ajratilayotganini ko'rish mumkin.

¹⁹ <https://cbu.uz/oz/statistics/buletin/2664797/> O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining statistik byulleteni 5.3.3-jadvali asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Olib borgan ilmiy izlanishlarimiz natijasida aholi iqtisodiy farovonligini oshirish maqsadida davlatning tadbirkorlarga imtiyozli kreditlar ajratilishi yuzasidan keng ko‘lamli moliyaviy dasturlarini yanada jadallashtirish borasidagi imtiyozli kreditlar ajratish talablarini yengillashtirish taklif etilgan.

Bizning fikrimizcha, nazariy-uslubiy yondashuvga ko‘ra, aholi farovonligini oshirishga bandlik darajasining ta‘sir jihatlarini hisobga olgan holda mahallalarda oilaviy tadbirkorlik va aholining biznes tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, shuningdek yoshlar va xotin-qizlarning daromad keltiruvchi ishlarda bandligini ta‘minlash uchun davlat tomonidan imtiyozli kreditlar, jumladan garovsiz kreditlar ajratish lozim.

Davlatning aholi iqtisodiy farovonligini oshirishdagi ishtiroki uning olib boradigan bandlik siyosati bilan ham amalga oshiriladi. Bu siyosat aholining bandligini oshirishga, yangi yaratiladigan ish o‘rinlarini ko‘paytirishga qaratiladi. Mamlakat aholisi sonining ko‘payib borishi ishlab chiqaruvchilar sonining ham ko‘payib borishini bildiradi.

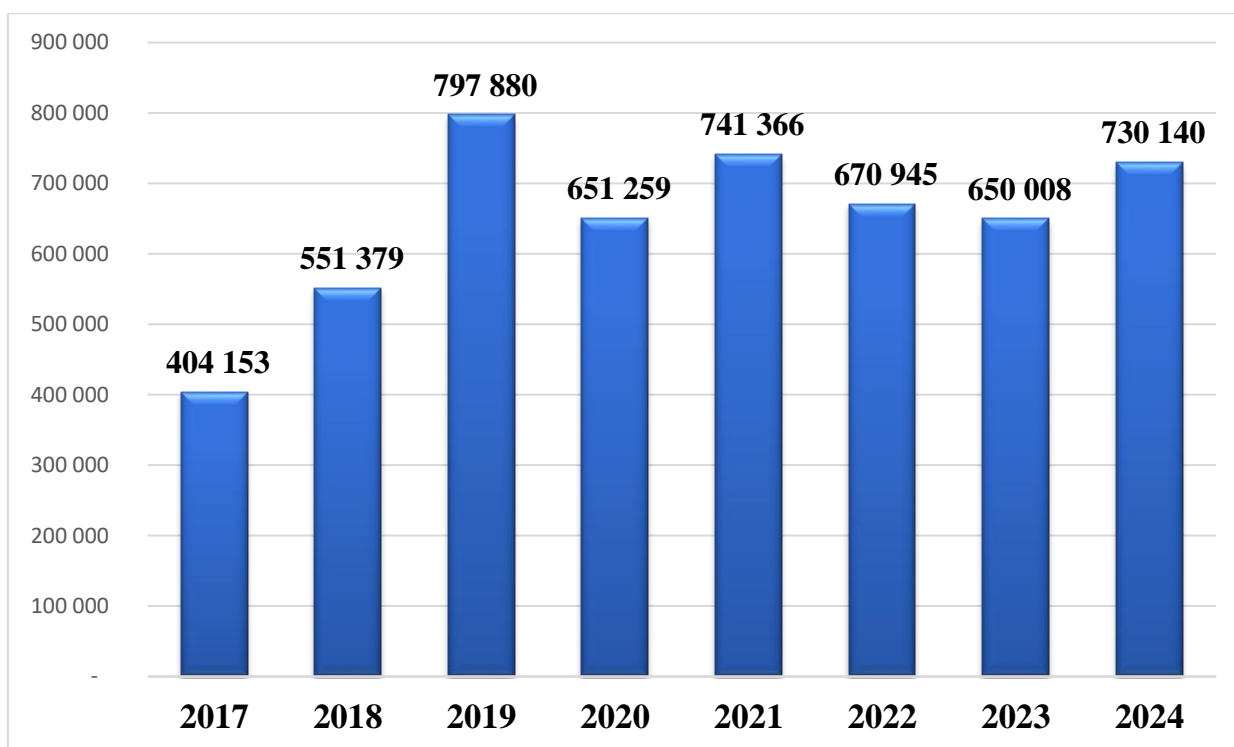
Jahon Banki o‘zining rasmiy sayti orqali taqdim etib boradigan ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda dunyo aholisi soni 8,14 mlrd. kishini tashkil etgan bo‘lib, ushbu dunyo aholisining 17,4 foizi (1,42 mlrd. kishi) yuqori daromadli iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda yashagani holda jahon YaMD hajmining (hozirgi xalqaro dollarda hisoblanganda 196,1 trln. dollar) 48,0 foizini (hozirgi xalqaro dollarda hisoblanganda 94,1 trln. dollar) yaratdi. Jahonning boshqa iqtisodiyoti jihatidan pastki o‘rta hamda kam daromadli rivojlanmagan mamlakatlarida esa, dunyo aholisining 46,1 foizi (3,75 mlrd. kishi) yashagani holda, jahon YaMD hajmining 16,5 foizi (hozirgi xalqaro dollarda hisoblanganda 32,3 trln. dollar) gina qismi yaratildi xolos²⁰.

O‘zbekistonda ham so‘ngi yillarda doimiy yashovchi aholi sonining jadal sur‘atlar bilan o‘sishi kuzatilmoqda. Xususan 2017-yilda mamlakatdagi doimiy yashovchi aholi soni 32,1 million kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 36,8 million kishini tashkil etdi. Davlat o‘zining qo‘lidagi mavjud vositalari orqali ish o‘rinlari yaratilishini ham qo‘llab-quvvatlaydi, xususan yangi ish o‘rinlarini yaratganlarga subsidiyalar taqdim etadi.

Bundan tashqari doimiy ravishda mamlakatning aholi bandligini oshirishga doir davlat dasturlari ishlab chiqiladi. Mazkur aholi bandligini oshirishga doir davlat dasturlariga binoan har yili respublikada ko‘plab yangi ish o‘rinlari yaratilib, ularning soni yanada ortib boradi.

Respublika aholisi orasida ish bilan bandlar soni 2017-yilda 13 520,3 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib esa, 14 260,0 ming kishini tashkil etgan. Aholining umumiy daromadlarini o‘shida bandlikning oshib borishi asosiy omillaridan biriga aylandi.

²⁰ <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>. Jahon Bankining rasmiy ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblab chiqilgan.

1-rasm. O‘zbekistonda yangi yaratilgan ish o‘rinlari soni (dona)²¹

Aholi bandligini oshirishga qaratilgan davlat dasturlari yangi ish o‘rinlarini eng avvalo kichik korxonalarda, yakka tartibdagi tadbirkorlik, kasanachilik, fermer va dehqon xo‘jaliklari kabi sohalarda yaratishni ko‘zda tutadi, chunki bu sohalarda sermehnat bo‘lganidan ish o‘rinlari kapital sig‘imining kichikligi, yuksak malakaga ega bo‘lish kadrlar talab etilmasligi, kengayib borayotgan ichki, xususan mahalliy bozorga ishlashi bilan tavsiflanadi. Bu aholi bandligini oshirishning eng qulay sohalari hisoblanadi.

Olib borgan ilmiy izlanishlarimiz natijasida ishsiz aholini ish bilan ta‘minlashga qaratilgan davlatning bandlik siyosatini yanada jadallashtirish yuzasidan tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga subsidiyalar ajratishni taklif etmoqdamiz.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining Subsidiyalar portali orqali 156 turdagi davlat subsidiyalari, kompensatsiyalari va grantlari ajratilib kelinmoqda. Xususan, ushbu portal orqali 9 ta sohaga tegishli bo‘lgan subsidiyalarni olish mumkin. Bular Aholini bandligini ta‘minlash hamda tadbirkorlikni qo‘llab quvvatlash, qishloq xo‘jaligi va agrosanoat, ta‘lim sohasini rivojlantirish, chorvachilik, parrandachilik, va baliqchilik sohasini rivojlantirish, eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, turizm sohasini rivojlantirish, geologiya va neft-gaz kompleksi, transport sohasini rivojlantirish, uy-joy sotib olish yoki yakka tartibdagi uy-joylarni qurish va rekonstruksiya qilish uchun fuqarolarga ajratiladigan subsidiyalardan iborat.

²¹ siat.stat.uz/reports-filed/4544/table-data. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining Subsidiyalar portali orqali yuridik shaxslarga ajratilgan subsidiyalarni tahlil qiladigan bo‘lsak, solishtirish uchun qishloq xo‘jaligi va agrosanoat yo‘nalishida 29 129 ta yuridik shaxslarga subsidiyalar to‘lab berilgan bolsa, aholini bandligini ta‘minlash hamda tadbirkorlikni qo‘llab quvvatlash yo‘nalishida esa 5 884 ta yuridik shaxslarga subsidiyalar to‘lab berilgan²².

Bizning fikrimizcha, tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga tadbirkorlik subyekti sifatida davlat ro‘yxatidan o‘tgandan so‘ng dastlabki uch oy mobaynida olingan bino va inshootning ijara to‘lovini to‘lash uchun aholini tadbirkorlikka jalb qilish jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining 10 baravarigacha miqdorda subsidiya ajratish lozim.

O‘zbekistondagi iqtisodiy salohiyatning ortib borishi mamlakat aholisi sonining o‘shishiga qaramay aholi daromadlarining jadal o‘shishini ta‘minladi. So‘nggi yillarda aholining kam ta‘minlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishda real sifatli o‘zgarishlarga erishildi. Belgilangan huquqiy va institutsional mexanizmlar, ayniqsa, bolali oilalar, qariyalar va nogironlar orasidagi kambag‘allik darajasini pasaytirish imkonini berdi.

O‘zbekistonda aholining jon boshiga umumiy daromadlari jadal sur‘atlar bilan oshib borayotgan sharoitda unga ta‘sir etayotgan omillarni ilmiy jihatdan baholash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shu maqsadda mamlakatimiz aholisining jon boshiga umumiy daromadlariga ta‘sir etuvchi omillarni ekonometrik usullardan foydalangan holda tahlil qilindi.

Buning uchun respublikamizning 14 ta hududi kesimida aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmining 2017-2024-yillardagi ko‘rsatkichlari bilan unga ta‘sir etuvchi omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik munosabatlarini aks ettiruvchi panel ma‘lumotlariga xos bo‘lgan ekonometrik modellardan foydalanildi.

Ekonometrik modellarga kiritiladigan **natijaviy omil sifatida** – aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi (joriy narxlarda ming so‘m) Y ; **ta‘sir etuvchi omillar sifatida** esa – yalpi ichki mahsulot hajmi (joriy narxlarda, mlrd. so‘m) X_1 , yakuniy iste‘mol xarajatlari hajmi (joriy narxlarda, mlrd. so‘m) X_2 , yalpi jamg‘arish hajmi (joriy narxlarda, mlrd. so‘m) X_3 , davlatning ijtimoiy soha xarajatlari hajmi (joriy narxlarda, mlrd. so‘m) X_4 , iste‘mol narxlari indeksi (yillik dinamika, foiz) X_5 olindi (omillarning o‘lchov birliklarining ko‘rsatkichlar turlicha bo‘lganligi sababli, ularning qiymatlari logarifmlab olindi).

Ma‘lumotlar bo‘yicha tavsifiy statistika o‘tkazildi. Tavsifiy statistika ma‘lumotlarni umumlashtirish, ma‘lumotlar taqsimlanishini tahlil qilish, anomal kuzatishlarni aniqlash, turli guruhlarni taqqoslash, ma‘lumotlar mosligini tekshirish uchun qo‘llaniladi.

Panel ma‘lumotlari asosida tuziladigan ekonometrik modelga omillarni tanlab olish uchun korrelyatsion tahlil o‘tkazildi. Buning uchun omillar o‘rtasida xususiy va juft korrelyatsiya koeffitsiyentlari hisoblab chiqildi. Ta‘sir etuvchi omillar o‘rtasida multikollinearlik aniqlanmadi.

²² <https://subsidiya.mf.uz/uz/statistics>.

Panel ma'lumotlari ma'lumotlar tarkibidan (strukturasidan) kelib chiqib turli modellardan, ya'ni **Pooled OLS estimator (POLSE)**, **Fixed effects estimator (FEE)** hamda **Random effect estimator (REE)** modellaridan foydalanishga imkon beradi. Jumladan:

1. Umumlashtirilgan regressiyali modellar **Pooled OLS estimator (POLSE)** bu individual va vaqt farqlarini hisobga olmaydigan (barcha obyektlar bir xil (masalan viloyatlar) hech qanday alohida individual xususiyatlar mavjud emas) modellaridir.

2. O'zgarmas samarali modellar **Fixed effects estimator (FEE)** panel obyektlari o'rtasidagi individual farqlar bog'liq o'zgaruvchiga ta'sir qilishi kutilganda hamda bu farqlarni hisobga olish kerak bo'lganda (vaqt o'tishi bilan o'zgarmaydigan (masalan viloyatning barqaror xususiyatlari) individual xususiyatlarni hisobga oladi) foydalaniladi.

3. Tasodifiy samarali modellar **Random effects estimator (REE)** bunda agar individual farqlar ta'sir etuvchi omillar bilan bog'liq emas deb hisoblansa, tasodifiy ta'sir modellaridan foydalanish (bu model ham individual xususiyatlarni hisobga oladi, lekin ular tasodifiy va ta'sir etuvchi o'zgaruvchilar bilan bog'liq emas deb hisoblaydi) mumkin.

Olib borilgan hisob-kitoblar natijalariga asosan umumlashtirilgan regressiyali modellar, o'zgarmas samarali modellar va tasodifiy samarali modellardan qaysi biri ilmiy tadqiq etayotgan jarayonimizga to'la mos kelishini aniqlash hamda ularni tanlab olish uchun Xausman testidan foydalanildi. Bu esa bizga xulosa qilish uchun eng yaxshi modelni tanlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda olib borgan tadqiqotimiz natijalari O'zbekistonda aholining jon boshiga daromadlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishda hamda o'rganishda **o'zgarmas samarali modeldan** foydalanish maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatdi. Bunda eng asosiy sabab sifatida modellar sifatini baholash uchun foydalanilgan determinatsiya koeffitsiyenti natijalari hisobga olindi. Jumladan, **o'zgarmas samarali modelda** determinatsiya koeffitsiyentining qiymati $R^2=0,9945$ ga teng, **tasodifiy samarali modelda** determinatsiya koeffitsiyentining qiymati $R^2=0,9896$ ga teng, **umumlashtirilgan regressiyali modelda** determinatsiya koeffitsiyentining qiymati $R^2=0,7417$ ga teng. Demak, o'zgarmas samarali model determinatsiya koeffitsiyentining qiymati eng yuqori natijani qayt etdi.

Bundan tashqari o'zgarmas samarali modelda Darbin-Uotson mezonining qiymati $DW=1,1303$ ga, tasodifiy samarali modelda Darbin-Uotson mezonining qiymati esa $DW=0,9941$ ga teng ekan. Bu esa natijaviy omil $\ln Y$ qatorida avtokorrelyatsiyaning mavjudligini ko'rsatmoqda.

O'zgarmas samarali modelning hisoblangan parametrlarini tahlil qilgan holda quyidagi **xulosaga kelindi**.

Yalpi ichki mahsulot hajmining ($\ln X_1$) o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini ($\ln Y$) o'rtacha 0,249 foizga ortishiga, yakuniy iste'mol xarajatlari hajmining ($\ln X_2$) o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini ($\ln Y$) o'rtacha 0,427 foizga ortishiga, ijtimoiy soha xarajatlari hajmining ($\ln X_4$) o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga

umumiy daromadlarini ($\ln Y$) o'rtacha 0,217 foizga ortishiga olib kelishi, shuningdek, yalpi jamg'arish hajmining ($\ln X_3$) o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini ($\ln Y$) o'rtacha 0,145 foizga kamayishiga, iste'mol narxlarini indeksi yillik dinamikasining ($\ln X_5$) o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini ($\ln Y$) o'rtacha 0,187 foizga kamayishiga olib kelishi aniqlandi.

Tadqiqotning so'nggi **“O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligini oshirish yo'nalishlari” deb nomlangan uchinchi bobida** mahalliy shart-sharoit va imkoniyatlardan samarali foydalanish orqali aholi iqtisodiy farovonligini oshirish yo'llari taklif etilgan, dunyoning turli mamlakatlarida aholi daromadlari o'rtasidagi tengsizlik o'rganilgan, O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligini ta'minlashga oid milliy dasturlar samaradorligini oshirishga doir takliflar berilgan hamda o'rta istiqbolda 2030-yilga qadar prognoz ko'rsatkichi ishlab chiqilgan.

O'zbekiston aholisining iqtisodiy farovonligi oshib borayotganligining e'tiborli jihati, aholining jon boshiga hisoblangan real daromadlari muttasil oshib borishi hisobidan, uning iste'moli tarkiban yangilanib, aholi hayot kechirishining qulay sharoitlariga ega bo'lib borishi kuzatilmoqda. O'zbekiston farovonlikning umumlashgan ko'rsatkichi hisoblangan inson taraqqiyoti indeksi va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishayotganligini, mamlakatning ijtimoiy reytingi oshib borishini xorijlik mutaxassislar, xalqaro tashkilotlar e'tirof etishmoqda.

O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror va jadal rivojlanishi, davlatning faol ijtimoiy siyosati aholi farovonligini yangi bosqichga olib chiqdi. Aholining daromadlari va farovonligini oshirish borasida ham sifat jihatidan chuqur ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Bunday ijobiy o'zgarishlarni kelajakda ham davom etib borishini kutish mumkin. Shu bois farovonlikni oshirish dasturlarini ilmiy jihatdan prognozlash asosida ishlab chiqish talab qilinadi.

Aholi farovonligining o'sish istiqbollari buyuk kelajak nuqtai nazaridan ham baholash mumkin. Buyuk kelajak bu O'zbekistonni iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatga aylanishini bildiradi. Jahon Banki klassifikatsiyasiga binoan O'zbekiston dunyoda 2017-yilda daromadi o'rtachadan pastroq mamlakatlar qatoridan o'rin olgan edi. O'zbekistonda aholi jon boshiga hisoblangan YaIM hajmi 2017-yil uni joriy narxlarda hisoblaganda 2 167,0 dollarga, 2024-yilga kelib esa aholi jon boshiga YaIM hajmi 3 123,6 dollarga teng bo'ldi²³. Buyuk kelajak nuqtai nazaridan qaralganda istiqbolda O'zbekistonda YaIM aholi jon boshiga 11,0 ming dollarga yetishi kerak bo'ladi.

Shu sababli bu mo'ljalga bosqichma-bosqich boriladi. Jumladan:

1. Birinchi bosqichda O'zbekiston dunyoda pastki o'rta daromadli mamlakatlar qatoridan o'rin olishi;
2. Ikkinchi bosqichda O'zbekiston dunyoda yuqori o'rta daromadli mamlakatlar qatoridan o'rin olishi;
3. Uchinchi bosqichda O'zbekiston iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarga yetib olishi mumkin.

²³ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/national-accounts-2>, <https://siat.stat.uz>. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblab chiqilgan.

O‘zbekiston hozirchalik birinchi bosqichdagi marralarni mo‘ljallashi mumkin. Buning uchun real daromadlarni aholi jon boshiga 4,0 ming dollarga yetkazish zarur. Bu, o‘z navbatida, YaIM hajmini jadal o‘shishini, undagi iste‘mol fondi hajmining hissasini hech bo‘lmaganda 70,0 foiz atrofida doimiy saqlanib turishini talab qiladi.

O‘zbekistonda 2024-yilda yalpi jamg‘arish hajmi YaIM hajmining 33,3 foizini, ya‘ni 484 325,0 mlrd. so‘mni tashkil etdi. Bunday ko‘rsatkichni eng kamida 30,0 foiz atrofida saqlab turish barqaror iqtisodiy o‘shishni va shunga ko‘ra aholi iqtisodiy farovonligini jadal sur‘atlar bilan oshib, yuksalib borishini ta‘minlaydi.

Bizning hisoblashimizcha, O‘zbekistonda aholi sonining o‘shish sur‘atlari so‘ngi 18 yil davomida, ya‘ni 2007-2024-yillarda o‘rtacha 101,9 foizni (yiliga o‘rtacha 582,6 ming kishiga ko‘paygan) tashkil etgan²⁴. Demak so‘ngi 18 yillikdagi aholi sonining o‘shish sur‘atlari o‘rtacha 101,9 foizni tashkil etganini asos qilib oladigan bo‘lsak, o‘rta istiqbolda, ya‘ni 2030-yilga borib mamlakat aholisining soni 41,2 million kishiga yetishini taxmin qilish mumkin bo‘ladi.

Aholini iqtisodiy farovonligi istiqbollarni belgilashdan oldin iqtisodiyotni o‘shish sur‘atlarini prognozlash zarur bo‘ladi. Buning uchun esa YaIM hajmining bir necha yillar davomidagi o‘shish sur‘atlarini tahlil qilish talab etiladi. O‘zbekistonda so‘ngi 18 yil davomida, ya‘ni 2007-2024-yillarda YaIM hajmining real o‘shish sur‘atlari o‘rtacha 106,7 foizni tashkil etgan²⁵. Demak so‘ngi 18 yillikdagi YaIM hajmining real o‘shish sur‘atlari o‘rtacha 106,3 foizni tashkil etganini asos qilib oladigan bo‘lsak, o‘rta istiqbolda, ya‘ni 2030-yilga qadar YaIM hajmining real o‘shishi yiliga o‘rtacha 106,0 foizni tashkil etishini kutish mumkin bo‘ladi.

Bizning hisob-kitoblarda iqtisodiyotni, ya‘ni YaIM hajmining real o‘shishi yiliga 6,0 foizni tashkil etgan sharoitda, yakuniy iste‘mol xarajatlarini YaIM hajmidagi hissa avval (2027-yilga qadar) 75,0 foizni, so‘ngra (2030-yilga qadar) 70,0 foizni, aholining real umumiy daromadlarini YaIM hajmidagi hissa esa avval (2027-yilga qadar) 65,0 foizni, so‘ngra (2030-yilga qadar) 60,0 foizni tashkil etishidan kelib chiqib quyidagi natijani kutish mumkin bo‘ladi.

3-jadval.

O‘zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligi darajasining 2030-yilga qadar prognoz ko‘rsatkichlari²⁶

№	Ko‘rsatkichlar		2025	2026	2027	2028	2029	2030	O‘shish, marta
1	Real YaIM	trln. so‘m	1541,8	1773,1	2039,1	2345,0	2696,7	3101,2	2,41
2	Yakuniy iste‘mol xarajatlari	trln. so‘m	1156,4	1329,8	1529,3	1641,5	1887,7	2170,8	2,04
3	Aholi real daromadlari	trln. so‘m	1002,2	1152,5	1325,4	1407,0	1618,0	1860,7	2,27
4	Aholi soni	mln. kishi	37,5	38,2	38,9	39,7	40,4	41,2	1,12

²⁴ <https://siat.stat.uz/reports-filed/246/table-data>. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblab chiqilgan.

²⁵ https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_582.pdf. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblab chiqilgan.

²⁶ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Prognoz natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, yakuniy iste'mol xarajatlari hajmining va aholi real daromadlari hajmining o'sish sur'atlarini iqtisodiyotning o'sish sur'atlariga yaqinlashuvi uchun YaIM hajmining o'zinigina jadal o'sishi kifoya qilmaydi. Buning uchun YaIM hajmidagi yakuniy iste'mol xarajatlari hissasini ham hech bo'lmaganda barqaror holatda saqlab turish zarur bo'ladi. Yakuniy iste'mol xarajatlari hissasini doimiy ravishda oshirib borib bo'lmaydi, chunki iqtisodiy o'sish zarurati jamg'arishni ham oshirishni talab qiladi. Shuni nazarda tutib, prognozda yakuniy iste'mol xarajatlari hajmini va aholi real daromadlari hajmini YaIM hajmidagi hissasini dastlab yuqoriroq qilib olindi.

Olib borgan ilmiy izlanishlarimiz natijasida O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligi darajasiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsion-regression bog'liqlikning ekonometrik modeli asosida farovonlik darajasining 2030-yilga qadar prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqildi (3-jadvalga qarang).

Xulosa va takliflar

Dissertatsiya tadqiqoti doirasida olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Iqtisodiyot nazariyasidagi turli oqimlar va maktablar vakillari tomonidan farovonlik xususida bildirilgan ilmiy fikr va mulohazalarda umumiylik bo'lib, bu ishlab chiqarishning pirovard natijada iste'molga qaratilishi, jamiyatning umumiy farovonligi aholi turmush darajasi va uning sifati bilan baholanishi, aholining iqtisodiy farovonligi esa real daromad hajmi, iste'mol hajmi, iste'mol tarkibi va nihoyat kelajak iste'moli yo'lidagi individual jamg'arish hajmi bilan baholanishi e'tirof etilgan.

2. Nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, **“aholi iqtisodiy farovonligi”** tushunchasi ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nuqtai nazaridan takomillashtirildi.

3. Bozor iqtisodiyotining o'ziga xos taqsimot qonuni mavjud bo'lib, unga asosan iqtisodiyotning har bir subyektini o'ziga tegishli resurslarning miqdori, sifati va ishlatilish samaradorligiga binoan yaratilgan tovar va xizmatlarning bozor qiymatini bir qismini o'zining daromadi sifatida o'zlashtiradi. Bu qonun bozor daromadlarini yuzaga keltiradi. Biroq aholining bir qismi nobozor daromadlarga ega bo'ladiki, bu bozor qoidalariga emas, balki insonparvarlik tamoyillari asosida shakllanishi hamda ijtimoiy zarurat yuzasidan taqsimlanishi aniqlandi.

4. Bozor tizimi uchun iqtisodiy farovonlikdagi tengsizlik tabiiy bo'lib, aholini boy, o'rtahol va kambag'al qatlamlarga ajralishini bildiradi. Farovonlikdagi tengsizlik muqarrar bo'lsa-da, uni davlat yo'li bilan chegaralash mumkin hamda bunga davlatning faol ijtimoiy siyosat olib borishi orqali erishiladi.

5. Nazariy-uslubiy yondashuvga ko'ra, aholi farovonligini oshirishga bandlik darajasining ta'sir jihatlari hisobga olgan holda mahallalarda oilaviy tadbirkorlik va aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, shuningdek yoshlar va xotin-qizlarning daromad keltiruvchi ishlarda bandligini ta'minlash uchun imtiyozli kreditlar, jumladan garovsiz kreditlar ajratish taklifi asoslandi.

5. Tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsiz fuqarolarga tadbirkorlik subyekti sifatida davlat ro'yxatidan o'tgandan so'ng dastlabki oylarda olingan bino va inshootning ijara to'lovini to'lash uchun subsidiyalar ajratilishi taklifi asoslandi.

5. O'zbekiston aholisining jon boshiga umumiy daromadlariga ta'sir etuvchi omillar ekonometrik usullardan foydalanilgan holda tahlil qilindi. Tahlillar natijalariga ko'ra, mamlakat yalpi ichki mahsulot hajmining o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini o'rtacha 0,249 foizga ortishiga, yakuniy iste'mol xarajatlari hajmining o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini o'rtacha 0,427 foizga ortishiga, ijtimoiy soha xarajatlari hajmining o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini o'rtacha 0,217 foizga ortishiga olib kelishi, shuningdek, yalpi jamg'arish hajmining o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini o'rtacha 0,145 foizga kamayishiga, iste'mol narxlari indeksi yillik dinamikasining o'rtacha 1,0 foizga ortishi, aholining jon boshiga umumiy daromadlarini o'rtacha 0,187 foizga kamayishiga olib kelishi aniqlandi.

8. O'zbekistonda aholi iqtisodiy farovonligi darajasiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsion-regression bog'liqlikning ekonometrik modeli asosida farovonlik darajasining 2030-yilga qadar prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqildi.

9. Aholining iqtisodiy farovonligini oshirishga bevosita xizmat qiluvcha yangi ish o'rinlarini yaratgan tadbirkorlik subyektlari uchun davlat tomonidan subsidiyalar, garovsiz kreditlar, imtiyozli kreditlar, shuningdek soliq imtiyozlari berish tizimlarini yanada takomillashtirish tavsiya etiladi.

E'LON QILINGAN ISHLAR RO'YXATI
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I bo'lim (I част; I part)

1. Turdiyev Z.R. THE IMPORTANCE OF ENSURING THE ECONOMIC WELL-BEING OF THE POPULATION THROUGH THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SECTORS // American Journal of Economics and Business Management 2025, 8(5), P. 2469-2475.

2. Turdiyev Z.R., Xasanov R.R. Aholi farovonlik darajasidagi farqlarni tartiblash yo'nalishlari // "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot". 2024-yil 3-son, 583-587-B.

3. Turdiyev Z.R., Nabiyeu E.G'. Iqtisodiy o'sish va aholi farovonligining oshib borishi // "Moliya" ilmiy jurnal. -T.: 2024-yil, 3-son, 159-168-B.

4. Turdiyev Z.R., Nabiyeu E.G'. Iqtisodiyotning ijtimoiyligi va bozor mexanizmi // "Moliya" ilmiy jurnal. 2021-yil, 6-son, 143-153-B.

5. Турдиев З.Р. Роль иностранных инвестиций в повышении благосостояния населения Узбекистана. // Двадцать четвертые международные плехановские чтения. Тезисы докладов. -М.: "РЭУ им. Г.В.Плеханова" 2011. С. 242-243.

6. Турдиев З.Р. Концептуальные основы прогнозирования роста уровня жизни населения Узбекистана. // Тезисы докладов молодежной научной конференции Ломоносов -2011.-Т.: "Филиал Московского Государственного Университета им. М.В. Ломоносова в г. Ташкенте" 2011. С. 156-158.

7. Turdiyev Z.R. Aholi real daromadlari va unga ta'sir etuvchi omillar tadqiqi // "Barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning konseptual jihatlari" mavzusidagi respublika ilmiy amaliy konferensiya. 15-aprel, 2024-yil, 518-520-B.

8. Turdiyev Z.R., Nabiyeu E.G'. Aholi farovonligi to'g'risidagi nazariyalar evolyutsiyasining ayrim jihatlari // "Barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning konseptual jihatlari" mavzusidagi respublika ilmiy amaliy konferensiya. 15-aprel, 2024-yil, 515-517-B.

II bo'lim (II част; II part)

9. Turdiyev Z.R., D.E.Ahmedova. Jamiyatning farovonlik fondi va uning tarkibi // "Jamiyat va boshqaruv" Ilmiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-tarixiy jurnal. 2011-yil, 2-son, 131-132-B.

10. Turdiyev Z.R. Mamlakat aholisining joriy iste'molini moliyalashtirish. // "Moliya" ilmiy jurnal. 2009-yil, 4-son, 24-27-B.

11. Turdiyev Z.R. Iqtisodiyotning ijtimoiyligi va aholining farovonligi. // "Iqtisodiyot va ta'lim" ilmiy jurnal 2009-yil, 5-son, 5-8-B.

12. Турдиев З.Р., Набиев Э.Г. Экономическое и социальное значение сбережений на селения Узбекистана. Тезисы и доклады международной

научно-практической конференции на тему: “Трансформация экономических отношений в условиях преодоления последствий глобального финансово-экономического кризиса” -М. “Московский гуманитарный институт”. 2010. С. 279-282.

13. Turdiyev Z.R. O‘zbekistonda aholi daromadlarini tabaqalashuvi // O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘rni va ahamiyati. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. 2011-yil, O‘zMU, 249-251-B.

14. Turdiyev Z.R., Nabiyeu E.G‘. Aholi turmush farovonligini oshirishda davlatning roli // “Mustaqillik yillarida O‘zbekiston iqtisodiyoti: ustuvor yo‘nalishlar, muammolar va yechimlar” mavzusidagi ilmiy maqolalar to‘plami. II qism.-T. “TDIU” 2011-yil, 417-422-B.

15. Turdiyev Z.R. Aholi nominal va real daromadlarining dinamikasi // “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi – yosh olimlar ilmiy tadqiqotlarini yuksaltirish asosi” mavzusidagi Respublika nazariy, ilmiy-amaliy konferensiyasi (ma’ruzalar to‘plami). “Akademiya”, 2011-yil, 288-290-B.